

בין שמיטת כספים ושמיטת קרקעות

שיטת הנצי"ב

מים ראשונים: עיקר דברינו בדף זה היא הקריאה שקורא הנצי"ב (ר' [נפתלי צבי יהודה ברלין](#), 1816-1893, ליטא, ראש ישיבת וולוז'ין) את הפסוקים שלהלן ולא דיון כללי בקשר שבין שמיטת כספים וקרקעות. מלבד עצם תוכנה המיוחד של קריאה זו, יש בה גם המחשה ודוגמא כיצד גם אחרי חז"ל ופרשני המקרא, שערי הבנת המקרא לעולם לא ננעלו. למבקשים להגיע ישר אל הנקודה, ניתן לדלג מפסוקי המקרא, היישר אל פירוש הנצי"ב. למבקשים להעמיק, הבאנו מקצת מדברי חז"ל ופרשני המקרא שלאורם אפשר להתרשם עוד יותר מחדשנות פירושו של הנצי"ב.

דברים פרשת ראה, פרק טו פסוקים א-ד

פסוק א: מִקֵּץ שִׁבְעֵשָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה :

פסוק ב: וְזֶה דְבַר הַשְּׁמִטָּה שְׁמוֹט כְּלַבַּעַל מִשֶּׁה יָדוּ אֲשֶׁר יִשָּׂה בְרַעְיָהוּ לֹא יִגַּשׁ אֶת־רַעְיָהוּ וְאֶת־אָחִיו כִּי־קָרָא שְׁמִטָּה לְה':

פסוק ג: אֶת־הַנֶּכְרִי תִגַּשׁ וְאֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ אֶת־אָחִיךָ תִשְׁמַט נָדָד :

פסוק ד: אָפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה־ךָ אָבִיּוֹן כִּי־כָרַךְ יִבְרָכְךָ ה' בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נִתְרַלְךָ נִחְלָה לְרִשְׁתָּהּ :

רשב"ם דברים פרק טו פסוק ב – כי קרא שמיטה לה'

כי קרא שמיטה לה' - כלומר כי הגיע זמן שמיטה, כמו מקראי קדש, קרא עלי מועד, קראו צום, כולם לשון זמן.¹

מסכת גיטין דף לו עמוד א

תנן התם: פרוסבול אינו משמט, זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן, שראה את העם שנמנעו מלהלוות זה את זה ועברו על מה שכתוב בתורה: "הישמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגוי", עמד והתקין פרוסבול ...

ומי איכא מידי, דמדאורייתא משמטא שביעית, והתקין הלל דלא משמטא? אמר אביי: בשביעית בזמן הזה, ורבי היא; דתניא, רבי אומר: וזה דבר השמיטה שמוט - בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע - אתה משמט כספים, בזמן שאי אתה משמט קרקע - אי אתה משמט כספים. ותקינן רבנן דתשמט זכר לשביעית.² ראה הלל שנמנעו העם מלהלוות זה את זה, עמד והתקין פרוסבול.³

¹ פסוקי התורה הנ"ל מציגים מספר קשיים לפרשני המקרא, כגון: מהו "מקץ" שבפסוק א: התחלת השנה או סיומה, מה פשר כפילות החצי השני של פסוק ג עם החלק הראשון של פסוק ב, מיהו האביון שעליו מדובר בפסוק ד ועוד. רשב"ם מתעכב על הקושי במילים: "כי קרא שמיטה לה'" ועל החזרה הפנימית על שמיטה בתוך פסוק ב: מיהו הקורא, למה צריך לקרוא ועל איזו שמיטה מדובר? בדומה לו גם פירוש אבן עזרא שם. חז"ל רואים במילים אלו כפילות שיש לדרוש ממנה שמיטת כספים ונהגת גם בחוץ לארץ. ראה ספרי דברים פרשת ראה פסקא קיב: "כי קרא שמיטה לה', בין בארץ בין בחוצה לארץ". וכן הוא בגמרא קידושין לח ע"ב. אבל רשב"ם, כפשטן המקרא מתעכב על נושא הקריאה ומסביר שהקריאה היא הגעת הזמן כמו "מקראי קודש" - זמני קודש, מועדי קודש. וכך מבאר גם חזקוני. ראה גם פירוש רמב"ן שמסביר שמטרת הקריאה היא לומר שגם בשמיטת כספים יש קדושה, בדומה לשביטת שבת בראשית ובדומה לשמיטת קרקעות, וגם היא "לה'", ואלה דבריו: "הוסיף לבאר כי היא שמיטה לה' גם בהשמט כספים. וזה טעם כי קרא שמיטה לה' - שהיא שבת לה' וכל המעשים ישובתו".

² בהמשך שואלת הגמרא שם כיצד יכולים חכמים לגזור שמיטת כספים מדבריהם אם מדין תורה בטלה המצווה? והתשובה היא שיש בידי חכמים כח לתקן תקנות שהם בגדר: "שב ואל תעשה", היינו, הימנעות מלעשות מעשה - הימנעות מגביית החוב. מעין: "הפקר בית דין - הפקר". אך כפי שהסביר רמב"ן לעיל, שמיטת כספים איננה רק עניין של דיני ממונות.

³ תורף הסוגיה הוא שתקנת הלל, פרוזבול, המעקרת את דין שמיטת כספים, באה בזמן שמהתורה אין דין שמיטת כספים והיא נהגת רק מדברי חכמים (ראה הערה קודמת). לפיכך, יש לה תוקף, בבחינת: "הם אמרו והם אמרו". ומדוע באמת שמיטת כספים היא מדרבנן ולא מהתורה? התשובה: כי שמיטת קרקעות היא מדרבנן, לשיטת רבי לפחות, ושמיטת כספים מוקשת לשמיטת קרקעות: "בזמן שאתה משמט קרקע - אתה משמט כספים, בזמן שאי אתה משמט קרקע - אי אתה משמט כספים". ושמיטת קרקעות היא מדרבנן משום שהיא קשורה ביובל, ויובל בטל כבר מימי גלות בני גד ובני ראובן ומשנתערבבו השבטים (ספרא ב ב, ערכין לב ע"ב). ראה רש"י בסוגיה שם. וכל זה נלמד מכפילות השורש שמ"ט בפסוק שלנו: "וזה דבר השמיטה שמוט וכו'". הרי לנו הקשר בין שמיטת כספים ושמיטת קרקעות בסוגיית הגמרא. האבסורד בימינו, הוא שמיטת כספים שתוקפה רחב ומקיף יותר ונהגת בעיקרון בכל מקום, גם בחוץ לארץ, לא קיימת למעשה. מלבד איזה נייר שתלוי בסניפי בנקים מסוימים ואי

פירוש הנצי"ב לפסוקים הנ"ל

"אשר ישה ברעהו וכו' – מדבר בלשון נסתר ואח"כ חזר הכתוב: "את הנכרי תגוש ואשר יהיה לך את אחיך וכו' – בלשון נוכח וגם כפל לשון.⁴

אבל העניין דיש שני אופני הלוואות: אחד, בשעה שישבו ישראל בשלוותם על הארץ וכל עסק האדם היה זריעת השדה ועבודתה; וכשאינן לו במה לזרוע, הרי זה לווה תבואה לזריעה ובתבואות הוא משלם. ואם הגיע שביעית ועדיין לא שילם, על זה הזהירה התורה על בית דין: "שמוט כל בעל משה ידו וכו' – בית דין יעשו שמיטה, היינו שישמיטו את בעל בעמיו שהוא משה לרעהו בכוחו, אזי ישמיטו את ידו: "לא יגוש וכו' ", ומפרש הטעם: "כי קרא שמיטה לה" – זה הלשון: "שמיטה לה", לא שייך אלא בשביתת הארץ. והוא טעם על שמוזהרים בית דין להשגיח שלא יגוש משום שהגיע שביעית ואינו עובד את השדה. וכאשר יגוש אותו, יהי מוכרח למכור את השדה ...

"את הנכרי תיגוש" – בכאן מיירי בהלוואה באופן שני, היינו בעסק מסחור. ומזהיר המקרא את המלוה, דאת הנכרי תיגוש, ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך, אע"ג שאינו נוגע לשמיטת הארץ, דומיא דנכרי שאינו שובת בשביעית. מכל מקום: תשמט ידך. אך יש נפקא מיניה: "אפס כי לא יהיה בך אביון", לא יגרום השמטת הכספים שתהיה אביון, שהרי המלוה על מסחור, אם לא ישיב חובו, נעשה המלוה אביון ואם כן יש לעשות תקנה לזה והיינו תקנת פרוזבול, או למסור לבית דין. ואם כן, אין בית הדין רואים להשמיט. אדרבא, בית דין נכנסים בעובי הקורה שלא ישמיט ויהיה אביון.

הסבר לדברי הנצי"ב

ראשית, קובע הנצי"ב, בניגוד לחז"ל ולכל פרשני המקרא, שהקטע: "קרא שמיטה לה" מדבר בשמיטה קרקע ולא בשמיטת כספים. וזה פשר הכפילות או החזרה הפנימית בתוך פסוק ב'. החקלאי קרא שמיטת קרקעות לה' ולפיכך, בעל ההון שהלווה לו, ישמוט את חובו. שמיטת כספים זו משלימה את שמיטת הקרקע. מה שאין כן, לגבי הלוואות לצרכי מסחר ועסקים אחרים. עפ"י פירוש הנצי"ב, פסוקים א-ב הם חטיבה אחת ופסוקים ג-ד חטיבה אחרת ויש שתי שמיטות כספים שונות:

1. לחקלאים, לאלה שמקיימים שמיטת קרקעות – פסוק ב.
2. לעסקים (מסחור כלשונו) – פסוקים ג-ד.

תקנת פרוזבול נתקנה רק לגבי מס' 2 במטרה להגן על המלווה שלא יפסיד את רכושו. כי למה שהלווה למטרות עסקיות כלליות יתעשר ע"ח המלווה? קיימת אמנם שמיטת כספים כלל-כלכלית, אבל יש לה פסוק מגביל: "אפס כי לא יהיה בך אביון".⁵ לגבי שמיטה מסוג מס' 1 – אין פרוזבול!! החקלאי משמט את הקרקע ולפיכך מוותרים לו על חובותיו והלוואות שלקח ולא יעזור מוסר שטרותיו לבית דין, כי אדרבא, בית הדין מצווה לסייע לחקלאי: "כי קרא שמיטה לה".⁶

שבת שלום
מחלקי המים

אלו אנשים שבאמת טורחים להביא שטרותיהם לבית דין ולקיים פרוזבול הלכה למעשה. אך שמיטת קרקעות, שהיא הבסיס להיתר הפרוזבול ואי קיום שמיטת כספים בפועל, קיימת גם קיימת בדקדוקי דקדוקים וחומרי חומרות ומערכי כשרות ועסקים מסועפים. ממצווה חברתית ברורה שעיקרה בין אדם לחבירו ולחברה בכללותה, הפכה שמיטת קרקעות בימינו לעוד סעיף בדיני כשרות המטבח ואיסורי אכילה. ממסכת זרעים ונזיקין למאכלות אסורים.

⁴ ממצווה שהיא בינך ובין עצמך, למצווה בה אתה מביט בעיני רעך.

⁵ ועובדה היא שלא זכתה להתקיים והותקן לה פרוזבול.

⁶ מה כל זה אומר לימינו, אם בכלל? האם דברי הנצי"ב צריכים להשפיע על יחסנו לשמיטה בימינו? כל אחד ישפוט וישמוט בעצמו.